Simona Dobešová Cakirpaloglu
Panajotis Cakirpaloglu

Sociální vliv a rizikové chování adolescentů

PSYCHÉ
GRADA®

GRADA®

Simona Dobešová Cakirpaloglu
Panajotis Cakirpaloglu

Sociální vliv a rizikové chování adolescentů

PSYCHÉ
GRADA®

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy
Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy ***bude trestně stíháno****.*
Automatizovaná analýza textů nebo dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU a použití této knihy k trénování AI jsou ***bez souhlasu nositele práv zakázány****.*

Mgr. Simona Dobešová Cakirpaloglu, Ph.D.
prof. PhDr. Panajotis Cakirpaloglu, DrSc.

SOCIÁLNÍ VLIV A RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ ADOLESCENTŮ

Vydala Grada Publishing, a. s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401
www.grada.cz
jako svou 9994. publikaci

Recenzovali:
doc. PhDr. Michal Čerešník, PhD.
prof. PhDr. Karel Paulík, CSc.

Odpovědná redaktorka Andrea Černá
Redakce a korektury Lenka Šimůnková
Grafická úprava Jan Šístek
Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka
Počet stran 208
Vydání 1., 2025

Vytiskla TISKÁRNA V RÁJI, s.r.o., Pardubice

© Grada Publishing, a. s., 2025

ISBN 978-80-271-7904-6 (ePub)
ISBN 978-80-271-7903-9 (pdf)
ISBN 978-80-271-3391-8 (print)

Obsah

Úvod **7**

1 Sociální skupiny *(Simona Dobešová Cakirpaloglu)* **9**
1.1 Definice sociálních skupin a jejich význam 11
1.2 Typy sociálních skupin a jejich role v sociálním vlivu 14
1.3 Motivace ke sdružování jednotlivců ve skupinách 39
1.4 Vývoj a stabilizace skupin 42
1.5 Strukturálně-dynamické rysy sociálních skupin 47
1.6 Dynamika skupin – klíčové elementy a interakce 51

2 Normy *(Simona Dobešová Cakirpaloglu)* **73**
2.1 Definice norem 73
2.2 Normy skupiny 76
2.3 Stanovení norem 78
2.4 Důvody prosazování norem 80
2.5 Vlastnosti a cíle norem 83
2.6 Osvojení skupinových norem 84

3 Konformita *(Simona Dobešová Cakirpaloglu)* **89**
3.1 Definice konformity 91
3.2 Konformita a přidružené jevy 92
3.3 Typy konformity 93
3.4 Konformita jako proces 94
3.5 Podmínky konformity 100
3.6 Experimentální výzkum konformity 108
3.7 Skupinové aspekty konformity 117
3.8 Psychologické pozadí konformity 120
3.9 Psychologický profil konformisty 128

4 Kompliance *(Simona Dobešová Cakirpaloglu)* **131**
4.1 Definice kompliance 131
4.2 Faktory dodržování předpisů 132
4.3 Psychologický výzkum kompliance 133
4.4 Rozdíly mezi kompliancí a konformitou 135

5 Obedience *(Panajotis Cakirpaloglu)* **139**
5.1 Definice obedience 140
5.2 Psychologický výzkum poslušnosti 142
5.3 Etické a morální otázky poslušnosti 145
5.4 Rozdíly mezi poslušností a konformitou 148

6 Rizikové chování *(Panajotis Cakirpaloglu)* **151**
6.1 Definice rizikového chování 152
6.2 Explorace rizika: formy a příčiny rizikovosti v adolescenci 155

7 Vliv vrstevnické skupiny na rizikové chování adolescentů v České republice – výsledky výzkumu *(Simona Dobešová Cakirpaloglu)* . . . **169**
7.1 Metodika výzkumu 169
7.2 Metody výzkumu 171

Závěr **181**

O autorech **183**

Literatura **185**

Jmenný rejstřík **197**

Věcný rejstřík **201**

Úvod

V moderním světě mají sociální interakce a vztahy zásadní vliv na utváření lidského chování. Každodenní interakce – od rodinných vazeb přes přátelské a pracovní vztahy až po širší sociální struktury – utvářejí naše myšlení, cítění a jednání. Sociální vliv je jedním z nejsilnějších faktorů, které formují osobnost a jednání každého člověka. Tento proces, při němž jednotlivci mění své chování, přesvědčení nebo postoje v reakci na interakci s ostatními, je obzvláště důležitý při utváření rizikového chování, které může mít závažné důsledky nejen pro jednotlivce, ale i pro celou společnost.

Rizikové chování, které zahrnuje činnosti, jako je zneužívání návykových látek, nebezpečné řízení motorových vozidel nebo rizikové sexuální praktiky, představuje hrozbu pro zdraví a bezpečnost. Pochopení toho, jak sociální vliv přispívá k rozvoji a udržení tohoto problémového chování, je zásadní pro vypracování účinných preventivních a intervenčních strategií.

Kniha *Sociální vliv a rizikové chování adolescentů* zkoumá právě tento vztah mezi sociálním vlivem a rizikovým chováním dospívajících. V teoretické části, rozdělené do šesti kapitol, se autoři zaměřují na psychologické a sociálněpsychologické poznatky o struktuře a dynamice různých typů sociálních skupin, o normách, které tyto skupiny prosazují, a o klíčových mechanismech, jako je konformita, podřízení se a poslušnost. Tyto mechanismy, které formují myšlení a chování jednotlivců, jsou zásadní pro pochopení toho, jak může sociální vliv vést k rizikovému chování, zejména v období dospívání.

Druhá část knihy představuje výsledky rozsáhlého výzkumu provedeného mezi dospívajícími v České republice. Cílem výzkumu bylo zjistit, jak konformita, tlak vrstevníků a oblíbenost ovlivňují rizikové chování mladých lidí. Výsledky tohoto výzkumu nabízejí hluboké empirické poznatky, které mohou sloužit jako základ pro rozvoj preventivních programů zaměřených na podporu zdravého vývoje dospívajících.

Tato odborná kniha je výsledkem pečlivé analýzy, která využívá výhradně původní literární prameny, včetně nejnovějších odborných textů renomovaných zahraničních i českých autorů. Při její přípravě bylo zvláště dbáno na to, aby všechny statistické analýzy a interpretace empirických zjištění splňovaly nejvyšší etické a metodologické standardy nezbytné pro výzkum v psychologii. Tyto zásady zajišťují nejen vysokou kvalitu a přesnost prezentovaných dat, ale také jejich věrohodnost a relevanci pro odbornou veřejnost.

Kniha je cenným zdrojem informací nejen pro odborníky z praxe, ale i pro každého, kdo chce lépe porozumět dynamice sociálního vlivu a jeho účinkům na cho-

vání jednotlivce. Poskytuje jak teoretické poznatky, tak praktická doporučení pro prevenci rizikového chování, čímž přispívá k vytváření zdravějšího a bezpečnějšího sociálního prostředí pro budoucí generace.

1 Sociální skupiny

Simona Dobešová Cakirpaloglu

Významná část života každého člověka se odehrává ve spojení s dalšími osobami, s nimiž udržuje trvalé kontakty a sdílí společné cíle. Od okamžiku narození je jedinec zapojen do skupin, nejprve do primární, ale později do mnoha sekundárních skupin, formálních i neformálních. Každá skupina je charakterizována vztahy mezi jejími členy, které psychologie označuje jako skupinovou dynamiku. Každý člen je v této dynamice trvale vystaven skupinovému vlivu, jemuž se nedokáže vyhnout. V raném dětství je dítě závislé na péči a výchově ostatních lidí, neboť kdyby bylo ponecháno svému osudu a samotě, je jisté, že by nedokázalo přežít. Život dítěte se odehrává v rodinném prostředí, je závislé na kontaktu s rodiči, sourozenci a dalšími příslušníky. Postupně se člověk zapojuje do mnoha dalších skupin, zejména profesních, náboženských, politických a zájmových, v nichž platí zásady správného chování, tzv. formální pravidla. Podstatou interakce mezi jednotlivcem a skupinou je mimo jiné stanovení a dosažení společných cílů, což nasvědčuje tomu, že kontakt s ostatními lidmi lze považovat za nezbytnou záležitost. Na druhé straně existují příklady samotářského života tzv. asketů nebo nešťastných robinsonů. I když je někdo z jakéhokoli důvodu fyzicky oddělen od ostatních lidí, je třeba mít na paměti, že i v této zdánlivé samotě platí princip společensky podmíněného života lidského jedince. I osamělý člověk tedy pobývá ve svém vlastním psychickém prostoru, ovšem ve vzpomínkách, zkušenostech, aktuálních událostech či plánech dále zakouší svou někdejší skupinovou příslušnost a podřizuje své jednání uvedeným psychickým a emocionálním obsahům. Skupinová příslušnost tak člověka provází po celý jeho život a prosazuje se v jeho jednání, cítění a myšlení, i když si toho často nemusí být vědom.

Pojem „sociální skupina" je klíčovým konceptem v sociálních vědách a často se používá bez ohledu na konkrétní studovaný problém. Avšak i když je tento pojem velmi rozšířený, je často obtížné vystihnout jeho podstatu. Je to dáno především rozmanitostí a specifickými vlastnostmi různých sociálních skupin. Moderní sociální vědy nabízejí různé přístupy k výkladu pojmu sociální skupina, přičemž každý z nich zdůrazňuje jeho komplexní charakteristiky.

Sociální skupina je v podstatě seskupení jednotlivců, kteří jsou vzájemně propojeni formálními a neformálními pravidly v závislosti na typu dané skupiny. Charakterizuje je také komunikace mezi členy skupiny, společné cíle, potřeby, status, hodnoty a očekávání. Tyto společné principy, zejména vzájemná interakce, dialog,

shoda cílů, hodnot a postojů, tvoří základ toho, co obvykle nazýváme „mentalitou sociální skupiny" a pocitem sounáležitosti jejích členů.

Když se například sejde skupina lidí v čekárně na poště, může se na první pohled jevit jako sociální skupina. Nicméně pokud mezi těmito jednotlivci neprobíhá vzájemná komunikace, nejsou sdíleny statusy, hodnoty ani cíle, neexistuje skutečný pocit společenství a sounáležitosti. Sociální skupiny jsou tedy složité a různorodé útvary ve společnosti, které jsou založeny na interakci, společných cílech a hodnotách. Pochopení jejich podstaty vyžaduje hlubší zvážení a analýzu různých aspektů, které je činí jedinečnými a důležitými pro sociální vědy.

Ačkoli se většina sociálních psychologů shoduje na tom, že skupina je souborem lidí vnímaných jako celek, jehož členové jsou vzájemně propojeni a závislí na sobě, existují různé pohledy na to, jak skupiny konceptualizovat. Richard L. Moreland (1987) například hovoří o „skupinovosti" nebo sociální integrovanosti jako o charakteristice, která se vyskytuje ve všech skupinách jednotlivců a zvyšuje se s tím, jak narůstá míra jejich sociálního začlenění do života a aktivit skupiny. Čím více se lidé sociálně začleňují, tím více začínají myslet a jednat jako kolektiv, nikoli jako izolovaní jednotlivci. Na druhou stranu Nilanjana Dasgupta et al. (1999) nebo také Brian Lickel et al. (2000) zdůrazňují význam percepčního postoje, který se nazývá „entitativita".

Koncept entitativity poprvé použil Donald Campbell v roce 1958 a podle Lickela et al. (2000, s. 224) označuje „míru, do jaké je soubor lidí vnímán jako soudržný celek". Některé skupiny, například lidé stojící ve frontě v bance nebo chodci na ulici, jsou vnímány jako skupiny s nízkou mírou entitativity, zatímco jiné, například členové rodiny, skupiny vrstevníků či pracovního kolektivu, jsou vnímány jako skupiny s výrazně vyšší mírou soudržnosti, a tedy i entitativity. Podle Dasgupty et al. (1999) členové skupiny s vysokou entitativitou mají obvykle pevné přesvědčení, že sdílejí společné a neměnné vlastnosti. Tato přesvědčení mohou hrát klíčovou roli v utváření nových stereotypů, které pak slouží k hodnocení podobných jedinců a k vytváření rozdílů mezi vlastní skupinou a ostatními jednotlivci nebo skupinami, které tyto vlastnosti nemají. Tento hodnoticí proces podporuje vytváření jednotných dojmů a nových stereotypů při kategorizaci skupin, které jsou vnímány jako kompatibilní *(in-groups)*, nebo neslučitelné *(out-groups)*. Pro ilustraci vlivu pocitu entitativity na meziskupinové vztahy lze uvést postoje obyvatel a státních orgánů v různých zemích EU k problematice přistěhovalců. Ti, kteří je pozorují a hodnotí, o nich mají obvykle omezené informace a zaměřují se pouze na jejich charakteristické vnější znaky, jako jsou odlišné fyzické vlastnosti, oblečení, jazyk nebo náboženství. Tyto náznaky mohou stačit k vytvoření předsudků vůči těmto skupinám vycházejících z chybných představ o jejich možném negativním počínání v hostitelských zemích.

Ve společenských vědách se sociální skupiny rozlišují podle různých kritérií, jako je velikost skupiny a formálnost jejích vztahů. Malé skupiny jsou ty, v nichž spolu všichni členové aktivně komunikují. Příkladem mohou být studentské kolektivy, pracovní týmy v továrnách, skupiny přátel a jim podobná uskupení. Malé skupiny mohou být formální, například bankovní pokladníci, nebo neformální, například skupiny přátel. V těchto skupinách je komunikace díky menšímu počtu členů usnadněna.

Na druhé straně se velké skupiny vyznačují složitějším systémem vztahů a pravidel, což může vzájemnou komunikaci ztěžovat. Přesto členové velkých skupin obvykle sdílejí společné cíle a hodnoty. Příkladem velkých skupin jsou podniky nebo větší vojenské jednotky. Fungování těchto skupin je regulováno formálními pravidly a kodexy chování pro různé segmenty a členy skupin.

Každá skupina, bez ohledu na její velikost a formální uspořádání, má svou vlastní strukturu, která zahrnuje určité pozice a s nimi spojené role. Každý člen skupiny zaujímá ve skupině určité místo a očekává se, že se bude chovat v souladu s danými rolemi. Pozice a role jsou základem dynamiky organizace a skupiny. Bez ohledu na formálnost skupiny se očekává, že jednotliví členové budou plnit své povinnosti v souladu se svou pozicí a skupinovými normami. Žádoucí chování ve skupině je podporováno systémem odměn a naopak sankcí v případě nedodržení skupinových norem.

1.1 Definice sociálních skupin a jejich význam

Jednotlivé přístupy k vymezení hlavních charakteristik skupiny se různí. Nejčastěji se na tuto koncepci nahlíží z perspektivy kvantitativních a kvalitativních znaků či specifik. Podle kvantitativního pohledu je skupina tvořena minimálně dvěma jednotlivci, což se nazývá dyáda. Avšak charakter a další atributy toho, jakým způsobem jsou tito jednotlivci propojení, nejsou detailně specifikovány. V kontrastu s tím zdůrazňuje kvalitativní pohled na skupinu to, co se děje mezi jednotlivými členy skupiny. Tento pohled se soustředí na jakost a obsah interakce mezi jednotlivci a také na další aspekty, které ovlivňují dynamiku skupiny. V rámci této perspektivy nám manželé Muzafer a Carolyn Sherifovi (1948, s. 144) předkládají definici, podle níž lze skupinu charakterizovat jako „sociální jednotku tvořenou určitým počtem osob rozdělených mezi sebou více či méně zřetelnými pozicemi (statusy) a očekávanými

způsoby jednání (rolemi) náležejícími těmto pozicím, jejichž povaha a dodržování jsou regulovány příslušnými hodnotami a sociálními normami při řešení problémů a realizaci cílů týkajících se skupiny".

Některé aspekty této definice je třeba blíže specifikovat. Výraz „skládá se z určitého počtu jedinců" nám jasně říká, že skupina je omezena na konkrétní počet jednotlivců a nezahrnuje abstraktní koncepty, jako je „skupinová mysl". Jinými slovy, definice klade důraz na časové a prostorové aspekty existence skupiny. Co se týče vztahů uvnitř skupiny, slovo „víceméně" ukazuje na to, že statusové vztahy nemusí být absolutní a neměnné. Definice dále zdůrazňuje, že skupina má normy a hodnoty pouze pro to, co je důležité pro její fungování, jako jsou činnosti, vztahy a udržování skupiny jako celku, ale nikoli pro všechny myslitelné úkoly nebo situace.

George Homans (1965, s. 84) přináší poněkud odlišný úhel pohledu na skupinu a říká, že „skupinou rozumíme určitý počet osob, které v určitém časovém období vstupují do vzájemné komunikace; počet osob ve skupině nemusí být velký, ale důležité je, aby každý člen skupiny měl možnost vstoupit do komunikace se všemi ostatními osobami tváří v tvář, nikoliv pak zprostředkovaně prostřednictvím jiných osob". Definice zdůrazňuje dynamické charakteristiky, zejména primární skupinu, interakci mezi členy, kteří se vzájemně ovlivňují a podílejí se na realizaci skupinových cílů. Homans (1965) vnímá interakci členů skupiny jako něco, co tvoří specifickou povahu či základ skupinového života, přičemž bere v úvahu význam vnějších okolností a dalších faktorů při určování skladby, dynamiky a preferencí skupiny.

Skupina může být chápána jako kolektiv jednotlivců, kteří jsou navzájem propojeni vztahy, jež je částečně činí na sobě závislými. Tato definice skupiny poukazuje na specifický typ sociální entity, která je charakterizována vlastností vzájemné závislosti mezi jejími členy. Tuto definici formuloval poprvé Kurt Lewin (1951). V experimentální studii skupinové dynamiky vyslovil názor, že klíčovým prvkem, který dělá ze souboru jedinců skupinu, je jejich vzájemná závislost. Kritizoval přitom autory, jako byl Newcomb, kteří přisuzovali zásadní význam podobnosti mezi členy. Lewin tvrdil, že i definice skupiny založené na skupinových cílech jsou v podstatě založeny na podobnosti. Podle něho „chápání skupiny jako dynamického celku má zahrnovat především aspekt vzájemné závislosti členů (nebo lépe řečeno částí skupiny)" (Lewin, 1951, s. 146–147). Stejný pohled na sociální skupiny zastávají Dorwin Cartwright a Alvin Zander (1968, s. 46), podle nichž lze „skupinu chápat jako kolektiv jednotlivců, kteří jsou vzájemně propojeni vztahy, jež je činí částečně závislými".

Chorvatský sociální psycholog Mladen Zvonarević (1974, s. 322) ve svém pojetí skupin zdůrazňuje, že skupina je „souborem jedinců, mezi nimiž existuje určitá

interakce, v jejímž důsledku se chování a aktivita každého jednotlivého člena mění v návaznosti na přítomnost ostatních členů skupiny. Tato přítomnost nemusí být vždy fyzická, může být i pouze psychologická, tj. pouhé vědomí příslušnosti ke skupině ovlivňuje její členy, i když jsou fyzicky zcela izolováni od ostatních členů". Podle uvedeného hlediska je skupina jako sociální kategorie založena na kritériu psychologické blízkosti a vzájemného ovlivňování jedinců, kteří ji tvoří.

Ve slovníku Americké psychologické asociace (2015) je pojem skupiny definován jako „jakékoli seskupení nebo soubor, zejména předmětů nebo jednotlivců. Například v sociální psychologii se tento termín vztahuje na dva nebo více vzájemně závislých jedinců, kteří se navzájem ovlivňují prostřednictvím sociálních interakcí, které běžně zahrnují struktury včetně rolí a norem, určitou míru soudržnosti a společné cíle". Z výše uvedené definice jsou zřejmé základní charakteristiky sociální skupiny, jako je její složení (minimální počet členů), vzájemné působení členů (dynamika), vnitřní soudržnost (koheze), pravidla a normy (formální nebo neformální), očekávané postavení jedince ve skupině (členský status) a role, kterou má plnit (žádoucí chování), včetně sdílených hodnot, k nimž směřuje (skupinové cíle).

Sociální psychologové David Krech, Richard Crutchfield a Egerton Ballachey (1962) se pokusili vymezit rozdíly mezi psychologickým pojetím sociálních skupin a sociálních organizací. Podle nich pojem skupina vykazuje několik klíčových rysů, jako je vzájemná závislost členů skupiny, interpersonální interakce mezi nimi a existence norem, které řídí sociální aktivity. Z pohledu těchto autorů lze psychologickou skupinu definovat jako interakci mezi dvěma nebo více jedinci, kde jsou splněny určité podmínky, z nichž nejdůležitější jsou následující:

a) Mezi členy skupiny existují vzájemné závislosti, což znamená, že to, co udělal jeden člen, ovlivňuje chování všech ostatních členů. Jinými slovy, jakákoliv činnost jednotlivce může ovlivnit atmosféru a dynamiku celé skupiny.
b) Členové skupiny sdílejí společnou ideologii, což je soubor přesvědčení, hodnot a norem, které určují, jak by se k sobě měli chovat a jak by měly být uspokojovány jejich individuální potřeby. Společná ideologie je základem pro dosažení co nejlepšího soužití a spolupráce. Ideologie skupiny, jak je zmíněno dříve, se vyvíjí v průběhu interakcí mezi jejími členy. Tato interakce dává vzniknout skupinovým normám a hodnotám, které s postupem času pronikají do „skupinového myšlení". To znamená, že se stávají charakteristickým prvkem dané skupiny, její specifickou „mentalitou", jak říká Erich Fromm (1941), a odlišují ji od jiných podobných skupin. Klíčovým faktorem pro zachování soudržnosti v rámci skupiny je schopnost uspokojovat potřeby jednotlivých členů a dosahovat společných cílů. Tímto způsobem se vytváří specifická skupinová dynamika a kultura, které si všichni členové skupiny více či méně osvojují prostřednictvím různých skupinových

mechanismů a které jakožto vnitřní psychologický faktor regulují jejich myšlení, cítění a jednání v souladu se stanovenými skupinovými prioritami a cíli.

Novější definice skupiny spíše rekapitulují pojetí, které představili sociální psychologové v první polovině 20. století. Myers (2016, s. 239) píše, že skupina „vzniká ve chvíli, kdy dvě a více osob na dostatečnou dobu vstoupí do vzájemné interakce, navzájem se určitým způsobem ovlivňují a přemýšlí o sobě jako **my**". Vychází přitom z definice Shawa (1981, s. 10), podle níž se skupinou rozumí „dvě nebo více osob, které jsou ve vzájemné interakci tak, že každá osoba ovlivňuje a je ovlivňována každou další osobou". Základem pobytu ve skupině je, aby její členové uspokojovali různé potřeby, zejména potřebu afiliace (patřit k ostatním a komunikovat s nimi) a potřebu dosáhnout a získat sociální identitu. I tady je kladen důraz na interakci mezi členy skupiny jako na základní dynamický rys, který odlišuje skupinu od shluku anonymních jednotlivců. Dalšími důležitými předpoklady existence skupiny jsou její relativní stálost v čase, náznaky skupinové struktury a relativně jasné společné cíle, jež jsou pro všechny členy přijatelné.

1.2 Typy sociálních skupin a jejich role v sociálním vlivu

Klasifikací sociálních skupin se zabývá především sociologie a sociální psychologie. Obecně platí, že vědecká klasifikace jevu je založena na předem stanovených kritériích. Mezi přední kritéria pro psychologické vymezení sociálních skupin Nikola Rot (1980) uvádí složitost skupiny, intenzitu mezilidských vztahů mezi jejími členy, vliv skupiny na vlastní členy, preferované cíle, způsob vzniku, trvání či dlouhověkost skupiny, vztah člena ke skupině atd. V následujícím textu se budeme zabývat jednotlivými podtypy sociálních skupin a jejich základní dynamickou charakteristikou, kterou je působení skupiny na vlastní členy.

Podle kritéria velikosti skupiny lze rozlišovat malou skupinu a organizaci. Charakteristikou malé skupiny je omezený počet členů, který není pevně stanoven, a různí sociální psychologové uvádějí různé odhady, nejčastěji mezi 3 a 20 členy.

Psychologové Thibaut a Kelley (1959) tvrdí, že i sdružení dvojice lidí lze považovat za malou sociální skupinu, což je podle nich dyáda. Ovšem ne každá dvojice je dyádou, zejména pokud se jedná o náhodnou a dočasnou interakci mezi dvěma lidmi. Autoři také zdůraznili význam psychologického studia dyád jako způsobu

pochopení dynamiky jakékoli sociální skupiny a napsali: „Věříme, že pokud získáme jasné porozumění dyádě, budeme schopni aplikovat naše porozumění na problémy větších a složitějších sociálních vztahů."

Dyádou mohou být například kamarádi, manželé nebo partneři. V rámci dyády si mohou uspokojovat různé potřeby, jako je láska, sounáležitost a uznání. Dyádu odlišuje od větších sociálních skupin to, že v ní dosahují vztahy nejvyšší intenzity, protože se členové nemusí dělit o pozornost s nikým jiným. Dyáda existuje tak dlouho, dokud oba její členové projevují zájem a zapojení. Pokud se jeden z nich rozhodne odejít, dyáda se rozpadne.

Dyáda má jednu zajímavou vlastnost: chybí jí typická sociální struktura, kterou najdeme v jiných, větších skupinách. To znamená, že v dyádě nejsou předem dané jasné sociální role a očekávané vzorce chování. Členové dyády si mohou svobodně vybírat, jak budou komunikovat a jaké role budou zastávat ve svém vztahu.

Na druhou stranu triáda, což je tříčlenná skupina, už má všechny znaky malé skupiny. Jedním z hlavních rozdílů oproti dyádě je její větší stabilita. Je to proto, že jeden člen triády může působit jako prostředník, pokud mezi zbylými dvěma členy vznikne napětí. Tento mediátor může zvýšit vnitřní soudržnost triády tím, že působí jako rozhodčí při řešení konfliktů mezi ostatními dvěma členy. Je však důležité poznamenat, že to, co se jeví jako „pomoc" mediátora, může být někdy motivováno čistě jeho osobními zájmy, například snahou získat lepší postavení nebo jiné výhody. Dalším důležitým rozdílem je složitější dynamika mezi členy triády, kdy lze často očekávat koalice dvou členů proti třetímu. A konečně, v případě triády, zejména ve srovnání s dyádou, jsou role a pozice jednotlivých členů již jasně definovány. Tyto role a pozice pomáhají usměrňovat jejich vztahy a usnadňují jim dosahování společných cílů.

Podle Michaela Argyla (in Welford, 1962, s. 78) je „malá sociální skupina počet lidí, obvykle menší než patnáct nebo dvacet, kteří spolu hovoří, pracují nebo něco dělají". Různé názory na počet osob v malé skupině samozřejmě vycházejí z odlišných předpokladů a pohledů, například na účel, funkci a konkrétní potřeby skupiny. Proto je spíše než dosažení konsensu ohledně počtu členů důležitější specifikovat, o jak malou skupinu se jedná a zejména jaký je optimální počet členů, aby byla zajištěna její efektivita a funkčnost při dosahování společných cílů. V tomto smyslu by v rodině, skupině přátel nebo diskusní skupině neměl optimální počet překročit deset členů. Základem úspěšné dynamiky malé skupiny je možnost přímé interakce mezi jejími členy. Je-li komunikace úspěšná, může kolektiv dvaceti pracovníků pracujících v jedné místnosti splňovat kritérium malé skupiny.

Malá skupina, stejně jako jiné typy skupin, má společné cíle, strukturu, dynamiku, normy, povědomí o členství ve skupině atd. Kromě toho má malá skupina některé

specifické vlastnosti, zejména již zmíněný omezený počet členů, vzájemnou informovanost, bezprostřední komunikaci a vzájemné ovlivňování. Malé skupiny mají řadu výhod. Omezený počet členů usnadňuje udržování přímého a osobního kontaktu s každým z nich. To umožňuje lepší vzájemné poznání, interakci a spolupráci. Každý člen má možnost vyjádřit své názory, potřeby a postoje a ostatní mohou snáze zachytit nejen jejich verbální sdělení, ale i neverbální signály, což zlepšuje porozumění. Bezprostřední interakce působí také jako korekční mechanismus v případě asociálního chování. Pokud v malé skupině člověk cítí, že jeho chování a rozhodnutí ovlivňují ostatní členy, je pravděpodobnější, že bude ohleduplnější, vstřícnější a konflikty bude řešit efektivněji. Tím se zvyšuje prosociální chování a soudržnost skupiny.

Malé skupiny mají jedinečné vlastnosti a rozdíly, které je činí rozmanitými. Klíčovým faktorem při definování těchto rozdílů je určení dominantních cílů nebo záměrů, které skupina sleduje. Sociální psycholog Michael Argyle (1969) klasifikuje malé skupiny podle toho, zda jsou orientované na rodinu, práci, vrstevníky, řešení problémů nebo výcvik. Každý z těchto typů skupin má své vlastní charakteristiky a dynamiku, které se odrážejí v hlavním úkolu nebo cíli skupiny.

1.2.1 Rodina

Rodina patří mezi nejvíce prozkoumané a významné neformální malé skupiny zkoumané v oblasti sociologie, antropologie a psychologie. Z pohledu těchto tří příbuzných disciplín je rodina považována za intimní prostor více členů, které váže příbuzenství a ve kterém všichni realizují většinu svých potřeb.

Z hlediska sociologie rodina představuje základní jednotku každé společnosti, zatímco z hlediska psychologie a kulturní antropologie je rodina významným zdrojem socializace každého člena a také zprostředkovatelem společenských a kulturních vlivů a obsahů v procesu kultivace člověka. Je to místo, kde se členové rodiny učí normám, hodnotám a rolím, které jsou v dané společnosti relevantní. V průběhu dějin docházelo k významným změnám v podobě rodiny, od rozšířených rodin s totemickými prvky přes velké vícegenerační matriarchální nebo patriarchální příbuzenské skupiny až po současnou monogamní formu konjugační (manželské) rodiny, kterou tvoří dva rodiče a alespoň jedno dítě.

Rodina jako malá neformální skupina hraje klíčovou roli při uspokojování základních potřeb svých členů, a to jak sexuálních, reprodukčních, výchovných, ekonomických, tak i vzdělávacích. Psychologové zdůrazňují, že kromě těchto základních funkcí hraje rodina také nezastupitelnou úlohu při uspokojování potřeb sounáležitosti, citových vazeb, afirmace, respektu a vzájemné ochrany a péče. Tyto

funkce se objevují jak v primární rodině, tedy v rodině, do které se člověk narodí, tak v sekundární rodině, kterou později vytváří dospělý člověk.

Rodina se od ostatních malých skupin liší v několika důležitých ohledech. Prvním a nejvýznamnějším rozdílem jsou rozsáhlejší a komplexnější interakce mezi jejími členy, které mají zásadní vliv na osobnostní vývoj potomků. Dalším důležitým aspektem jsou hluboké citové vztahy mezi členy rodiny, které se týkají jak manželů či partnerů, tak sourozenců a rodičů s dětmi. Pro tuto malou skupinu je rovněž charakteristická důvěra mezi členy rodiny a možnost individuálního projevu. Rodina je navíc často dlouhotrvající. Znamená to, že je přítomna po většinu života člověka.

Monogamní rodinu lze rozdělit na podmnožinu rodičů a podmnožinu potomků. Vztahy a interakce mezi rodiči a jejich dětmi jsou často ovlivněny řadou faktorů. Patří mezi ně kulturní normy a tradice, věkové rozdíly mezi generacemi, sociální postavení rodiny ve společnosti, ekonomická závislost některých členů rodiny a také jejich osobní charakteristiky. Tyto prvky společně vytvářejí složitou rodinnou dynamiku, která ovlivňuje způsob komunikace, výchovy a interakce mezi rodiči a dětmi. Na počátku rodiče v kontextu dané kultury a tradice určují výchovu, způsob života, předávání hodnot a dalších socializačních obsahů svým potomkům. V období dospívání se rodičovská nadřazenost postupně snižuje souběžně s fyzickým, psychickým a morálním růstem dětí. S nabytím finanční nezávislosti potomků a současným fyzickým a psychickým úpadkem rodičů nastává období převrácení původního postavení a moci v rodině. Děti se nyní stávají oporou stárnoucích rodičů. Kultura jako základní zdroj socializace určuje povahu pozic a rolí jednotlivých členů rodiny. Patriarchální kultura definuje dominantní postavení muže, který obvykle rodinu finančně zajišťuje. S rozvojem společnosti a ekonomickou nezávislostí žen se jejich dříve submisivní postavení v rodině mění na rovnoprávné. Tuto změnu podporují také možnosti žen vzdělávat se, širší obzory a odpovídající postoje a hodnoty, což vede k vytvoření demokratičtějšího a rovnoprávnějšího rodinného prostředí.

1.2.2 Vrstevnická skupina

Skupina vrstevníků je zvláštní forma malé skupiny, jejíž členové jsou spojeni silným citovým poutem podobně, jako je to v rodině. Robert Peck a spolupracovníci (1960, s. 126) zdůrazňují, že „skupina vrstevníků se skládá z dětí přibližně stejného věku a školní třídy, které společně soucítí a společně jednají". Obvykle je tato skupina menší a vyznačuje se bezprostředními, citově nasycenými vztahy. Povaha vrstevnických skupin se může lišit podle věku jejích členů, přičemž nejvýznamnější jsou právě skupiny dospívajících nebo adolescentů. Podle Roberta Havighursta (1979)

lze hlavní role vrstevnických skupin v procesu psychosociálního vývoje mladých jedinců shrnout následovně: podporují rozvoj prosociální osobnosti, posilují sociabilitu a spolupráci, pomáhají při osvojování nových postojů a hodnot, umožňují modelování nových skupinových a sociálních rolí a přispívají k podpoře osamostatňování mladých lidí. Zdůrazňuje se také význam vrstevnických skupin při formování autonomní morálky mladých jedinců a jejich celkového charakteru. Podle Pecka a jeho spolupracovníků (1960) „skupina vrstevníků uděluje svým členům odměny a tresty za jejich morální chování. Odměňováni bývají ti, kdo jsou čestní, zodpovědní, loajální, laskaví a sebeovládající se. Nejsou to však pouze morální vlastnosti, které rozhodují o tom, zda bude dítě vrstevnickou skupinou odměněno, nebo potrestáno. Obecně však platí, že vytváření stabilních, pozitivních vztahů ve vrstevnické skupině svědčí o zdravém vývoji charakteru, zatímco neschopnost navázat přátelství může svědčit o opaku".

Adolescentní skupina se vyznačuje charakteristickými vazbami a vzájemnou náklonností mezi jejími členy. Vzájemná náklonnost se rozvíjí prostřednictvím společných zážitků a aktivit, během nichž se vytvářejí normy a očekávání, jaké vlastnosti jsou u přátel žádoucí. Podle Freda Stickleho (2012, s. 51) „mnoho mladých lidí hledá ve své skupině vrstevníků informace o tom, co je normální a očekávané. Vrstevnická skupina pro ně představuje měřítko, podle kterého mohou posuzovat své výkony, a slouží jim jako poučné publikum. Dospívající mají potřebu někam patřit a vrstevnická skupina tuto potřebu uspokojuje".

Výběr přátel mezi vrstevníky závisí nejen na tom, jak se tito mladí lidé naučili navazovat sociální kontakty a jaké normy si vytvořili, ale také na tom, jak si představují spolupráci s ostatními a jaké fyzické a psychické vlastnosti je zajímají, zejména charakter osoby, kterou si přejí mít za přítele.

Mezi hlavní charakteristiky adolescentních skupin patří absence specifických skupinových úkolů a cílů, zájem o uspokojování určitých osobních potřeb, vzájemná přitažlivost a solidarita mezi členy, určitá struktura vzájemných pozic a jim odpovídajících rolí a sociální tendence člena přizpůsobovat se požadavkům skupiny.

a) Ve skupině dospívajících nejsou předem stanoveny konkrétní úkoly a cíle, kterých se členové zavazují dosáhnout. K jednotlivým úkolům a cílům, které se objevují obvykle sporadicky a spontánně, přistupují členové zpravidla s nasazením a facilitující motivací. Společenské aktivity, které jsou hlavní náplní skupinového života adolescentů, jsou převážně spojeny se zábavou a různými volnočasovými aktivitami. Důležitou část komunikace mezi členy skupiny dospívajících tvoří diskuse na různá témata společenského, rodinného nebo skupinového života.
b) Při formování skupiny mladých lidí hrají, stejně jako v jiných sociálních skupinách, klíčovou roli osobní potřeby. Dospívající lidé mají řadu psychologických

a sociálních potřeb, jako je potřeba sounáležitosti, zájem o kontakt s osobami opačného pohlaví, touha po nezávislosti na primární rodině, hledání vlastní identity a další. Neméně důležité jsou potřeby jasného porozumění společenskému dění, budování různých sociálních postojů a hodnocení morálních aspektů skupinového i individuálního života.

c) Základním pilířem vytvoření skupiny dospívajících jsou vzájemná přitažlivost a sounáležitost mezi jejími členy. Není neobvyklé, že tyto vztahy a emocionální pouta jsou mnohdy daleko intenzivnější než vztahy, které mladí jedinci sdílejí se svými rodinami. Otevřená komunikace o nejskrytějších pocitech, touhách a zkušenostech se stává základem pro vytváření opravdových přátelství, která mají často tendenci přetrvávat po celý život.
d) Vztahy mezi mladými lidmi ve skupině mají specifickou strukturu. Nejsou řízeny pevnými pravidly, která by určovala hierarchii a nerovnoměrné rozložení moci mezi členy. Každý z nich se naopak podílí na různých rolích podle toho, jaké jsou jeho zájmy nebo co skupina dělá. Časem se může ukázat, že někteří adolescenti mají lepší nápady nebo řešení problémů, což jim dává větší vliv na ostatní, hlavně pokud jde o utváření společných postojů, hodnot a tzv. skupinové mentality.
e) Vrstevnická skupina adolescentů je charakteristická tím, že se její členové snaží přizpůsobit názoru většiny. Zároveň tato komunita často kritizuje a odmítá pravidla a standardy, které platí ve světě dospělých. Tato nonkonformita však nemusí být vždy vnímána jako negativní faktor pro psychosociální vývoj členů kolektivu. Naopak, nesouhlas s postoji nebo postupy dospělých může podpořit proces vývoje mladých lidí, kteří se díky věcné kritice a argumentům ve prospěch vlastních stanovisek stávají nezávislými a otevřenými novým informacím a poznatkům.

K normám, které se nejčastěji přenášejí na jednotlivé členy prostřednictvím tlaku skupiny, patří vzájemný respekt a chování, normy týkající se hlavních činností skupiny a normy oblékání a vzhledu. Navíc je důležité přijetí skupinového pohledu na vztahy s rodiči, dospělými nebo jinými autoritami, skupinového kodexu chování k opačnému pohlaví, společenských institucí, jako je škola.

1.2.3 Pracovní skupina

Toto označení se týká malé skupiny osob, jejímž primárním úkolem je produkovat různé společenské statky, tedy vytvářet něco konkrétního nebo pracovat na určité produktivní činnosti. Často se o pracovní skupině také mluví jako o diskusní skupině, ale podle Rota (1980) toto označení není zcela přesné. Pojem „pracovní skupina“

spíše označuje skupinu, která je zaměřená hlavně na produktivní úkoly, na rozdíl od „diskusní skupiny", která se často soustředí na řešení problémů nebo diskusi bez nutnosti fyzické produkce. Z toho důvodu je důležité rozlišovat mezi těmito termíny, aby se přesněji popisoval charakter a cíle dané skupiny.

Než začne diskuse o cílech malých pracovních skupin, je třeba definovat jejich hlavní **role** nebo účely, ke kterým slouží. M. Zvonarević (1974) identifikuje pět základních funkcí pracovních skupin, a to jak malých, tak i velkých, které jsou v psychologii označovány jako pracovní organizace. Tyto funkce zahrnují ekonomickou, psychologickou, participační, sociálněstatusovou a volnočasovou oblast.

- **Ekonomická funkce** pracovního kolektivu je zcela zásadním aspektem, který nelze v debatě přehlížet, ať už se zaměřujeme na dopad na jednotlivce, nebo na společnost jako celek. Z pohledu sociální psychologie je ekonomická funkce pracovní skupiny podstatná pro zabezpečení finančních zdrojů pro uspokojování různých potřeb zaměstnance a jeho rodiny. Aktivní zapojení do pracovního procesu přináší jednotlivci nejen finanční prospěch, ale také si v tomto interakčním prostředí formuje svou identitu a vztahy s kolegy. Navíc jsou pracovní organizace často zdrojem podpory pro své členy nejen prostřednictvím pravidelných financí, ale také prostřednictvím různých mechanismů, jako jsou půjčky, osobní ohodnocení a další výhody.
- **Psychologický význam** pracovní skupiny spočívá v tom, že poskytuje základní pocit bezpečí, sociální kontakt a další důležité psychosociální aspekty života, zejména sebevědomí, pozitivní sebepojetí, zdatnost, zajištění sociální afiliace atd. Pokud člen skupiny vnímá svou pracovní organizaci jako nespravedlivé prostředí z hlediska mezilidských vztahů, je pravděpodobné, že bude nespokojený a bude uvažovat o odchodu. Pokud se naopak domnívá, že je s ním v práci zacházeno férově, pravděpodobně se posílí jeho loajalita a pozitivní vztah k organizaci. V pracovním prostředí je klíčovou součástí tohoto procesu identifikace pracovníků s firmou, pro kterou pracují. Tato identifikace představuje pro pracovní organizace významný psychologický kapitál, zejména v obdobích, kdy je vyžadována dodatečná pracovní námaha nebo materiální úsilí. Robert Kreitner a Angelo Kinicki (2002, s. 128) v této souvislosti zdůraznili, že „organizační identifikace vzniká, když jednotlivec začleňuje přesvědčení o své organizaci do své osobní identity. Ti, kdo mají výraznou organizační identifikaci, projevují hluboký zájem o prosperitu své organizace a považují svou práci za klíčový prvek svého života. Organizační identifikace zasahuje do jádra organizační kultury a procesu socializace".
- **Participační role** malé pracovní skupiny je charakterizována možností členů kolektivu podílet se na některých nebo na všech aspektech činnosti skupiny. Tato

možnost účasti jednotlivých zaměstnanců v direktivních skupinách, ať už přímo majitelem firmy, nebo prostřednictvím autority silného manažera, je poměrně omezená. Z hlediska Geerta Hofstedeho (1984) pojetí univerzálních hodnot se výše uvedený model řízení označuje jako „vzdálenost" podřízených zaměstnanců od moci. V případě plné participace, kdy mají členové skupiny možnost se podílet na všech fázích výrobního procesu, od plánování přes výrobu až po prodej a následné řízení profitu, lze hovořit o „blízkosti" pracovníků k moci. Model optimální účasti členů na životě malých pracovních skupin existuje v samosprávných kolektivech.

- Význam malých a velkých pracovních skupin pro společenskou prestiž jejich členů je nepochybně značný. **Sociální status** jedince je ukotven v pracovní organizaci, kde postupuje v rámci titulů, postavení a pracovní hierarchie, což má významný psychologický dopad. V rámci pracovního procesu mají členové možnost dalšího vzdělávání a kariérního postupu, což má pozitivní dopad na sociální prestiž zaměstnance. Tato úloha pracovní skupiny je o to důležitější, že úspěch v práci slouží ke kompenzaci neúspěchů v jiných oblastech života, například v rodinném nebo osobním životě. Socioekonomický status jedince, který zahrnuje ekonomické, sociální a profesní postavení, může ovlivňovat zdraví a osobní rozvoj, ale také psychosociální zátěž v pracovním kolektivu. Na druhou stranu snížení pracovního zařazení nebo ztráta zaměstnání má celkově negativní dopad na sociální status. Lidé s nižším socioekonomickým statusem často zažívají větší stres. Tyto vzájemné vztahy je třeba zohlednit při řízení zaměstnanců, zejména pokud jde o vytváření pocitu sounáležitosti, podporu seberealizace, budování pozitivní organizační kultury a podporu produktivity.
- **Volný čas** je rovněž výrazně ovlivněn organizační strukturou práce. Často slouží jako výchozí bod pro různé formy doplňkového vzdělávání a zároveň představuje prostor pro rozmanité aktivity rekreace a odpočinku. Pečlivé plánování volného času podporuje duševní a sociální relaxaci a rozptýlení člověka, ale také mu dodává pozitivní energii a chuť pokračovat ve společných úkolech a cílech malé pracovní skupiny. Některé pracovní organizace navíc disponují vlastními sportovními kluby, spolky a rekreačními centry, což přispívá k rozmanitosti nabídky volnočasových aktivit pro zaměstnance. Existují dokonce příklady, kdy si zaměstnanci mohou nastavit flexibilní pracovní podmínky zohledněné potřebou délky a náplně svého volného času. Podle Kreitnera a Kinického (2002) ve společnosti Origin Nederland mělo 6500 zaměstnanců možnost individuálně sestavit svůj vlastní balíček pracovních podmínek. Někteří upřednostňovali vyšší finanční ohodnocení, zatímco jiní dávali přednost delší dovolené nebo jednoduše volnému času. Automatický simulátor systematicky vyhodnocuje preference každého

jednotlivce a vypočítává důsledky těchto preferencí v kontextu jejich platu. Tímto způsobem se zaměstnanci aktivně podílejí na tvorbě svých pracovních podmínek, což přispívá k individualizaci a personalizaci pracovního prostředí.

V další části bude podrobněji popsáno několik klíčových charakteristik malých pracovních skupin zaměřujících se především na jejich cíle, potřeby, charakter mezilidských vztahů a formální a normativní aspekty.

- **Hlavním cílem** malých pracovních skupin je produkce různých společenských statků a tento požadavek je motivován snahou členů skupiny uspokojit své základní životní potřeby. Mezi tyto potřeby patří zajištění nezbytných prostředků k obživě prostřednictvím výroby zmíněných produktů společenského užitku. Interakce mezi členy pracovní skupiny je tedy založena na spolupráci při plnění konkrétních úkolů zaměřených na výrobu různých výrobků nebo služeb.
- Kromě dosahování konkrétních výrobních cílů je důležité, aby se členové malé pracovní skupiny **motivovali** i jinak než jen tímto úkolem. Vedoucí skupiny by měl dbát také na sociální a emocionální aspekty a potřeby zaměstnanců. Pro efektivní fungování pracovních týmů nebo menších výrobních skupin je třeba nejen splnit úkoly, ale i uspokojit různé potřeby jejich členů. Pokud skupina neplní své výrobní cíle, může to být způsobeno nedostatečnou orientací na společné úkoly, ale i neuspokojením sociálních a emocionálních potřeb jejích členů. Jinými slovy, kromě ekonomických motivů, které jsou hlavním důvodem vstupu zaměstnanců do malé pracovní skupiny, je setrvání ve skupině spojeno s touhou uspokojit různé sociální potřeby, jako je sounáležitost, úspěch a sebepotvrzení. Příčiny, které vedou lidi ke vstupu do skupin, byly blíže popsány v podkapitole 1.3.
- **Sociální vztahy** v malé pracovní skupině se liší od vztahů v rodině nebo mezi vrstevníky především tím, že jsou založeny na produktivních úkolech. Tyto vztahy bývají méně důvěrné a méně trvalé. Přátelství navázaná v práci však mohou přesahovat pracovní dobu a hranice. Zatímco v pracovním prostředí jsou osobní kontakty běžné, po pracovní době a mimo pracovní prostředí často nepřetrvávají. To, jak se vztahy vytvářejí a kdo se stává součástí pocitově bližších členů, často závisí na fyzické blízkosti lidí v pracovním prostředí. Někdy však tyto vztahy mohou přetrvávat i mimo pracovní dobu a nabývat hlubšího citového nebo intimního rozměru. V takových případech může vzájemná blízkost ohrozit postavení jednotlivých členů v pracovní skupině, zatímco emocionální konflikty mohou negativně ovlivnit celkovou dynamiku a výkonnost malé pracovní skupiny.
- Malé pracovní skupiny, které fungují jako organizace menší velikosti, jsou **formálními skupinami** s určitými vymezenými povinnostmi a právy členů. Vždy mají formálního vůdčího pracovníka, který je jmenován nebo zvolen a který má

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázku z knihy Sociální vliv a rizikové chování adolescentů**.**
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.